

Boekbesprekingen

Carton

Selectie, training en evaluatie van interviewers

Garant, Leuven 1999

Door J.H. Smit

Faculteit SCW/LASA

Afdeling Sociologie en Sociale Gerontologie

Vrije Universiteit Amsterdam

Langzamerhand begint men het survey-design met andere ogen te bekijken. Het surveydesign wordt meer en meer opgevat als een productie proces dat onder te verdelen is in verschillende fases. Fases waarin constante integrale kwaliteitszorg moet worden toegepast, teneinde aan het eind van het proces kwalitatief goede gegevens te leveren aan de onderzoekers. In deze handels editie van het proefschrift richt Carton zich op een specifiek deel van dit proces en wel de interviewers. Zij relateert verschillende kwaliteitsaspecten van de dataverzameling aan het functioneren van een interview-netwerk binnen het Interuniversitair Steunpunt Politieke-Opiniononderzoek (ISPO) in België.

Het boek is in te delen in 3 secties. In de eerste 5 hoofdstukken schets Carton de selectie, training en het functioneren van de interviewers binnen het netwerk. In de hoofdstukken 6, 7 en 8 komen kwaliteitsindicatoren aan de orde in relatie tot het functioneren van de interviewers in het veld. Tenslotte worden in de hoofdstukken 9 en 10 de gevonden resultaten nog eens geëvalueerd en worden conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan. Het beschreven netwerk van interviewers bevindt zich in België, toch blijkt bij het lezen dat de Belgische situatie zich naadloos laat vertalen naar de Nederlandse. Via een selectie uit ca. 900

sollicitanten, werden er interviewers aangesteld die onderscheiden konden worden in drie hoofdtypen. De eerste en meest grote groep bestaat uit vrouwen van een iets hogere leeftijd (40+) met een middelbare opleiding. Het tweede type zijn de wat jongere hoogopgeleide personen die het interviewen als een duidelijke tussenfase zien voordat ze elders aan de slag gaan en het derde type bestaat uit vrouwen van een oudere leeftijd met een lagere opleiding, zonder andere werkzaamheden. Interviewers functioneren net als in Nederland over het algemeen op freelance basis tegen een 'geringe' vergoeding.

Na de selectie volgen de interview-trainingen. Interviewers krijgen een verplichte training. Opvallend is de constatering dat interviewers met eerdere interviewervaring het vaak niet zo zinvol vinden om deze verplichte trainingen te volgen. Zij hebben niet het gevoel iets bij te leren. Bij het lezen hiervan gaan je gedachten dan automatisch naar de discussie die gevoerd wordt in de methodologische literatuur over interviewervaring. Uit deze discussie komt naar voren dat het zeker niet vaststaat dat interviewers met veel interviewervaring tot betere gegevens komen. Later in het boek blijkt dat ook Carton geen eenduidig antwoord kan geven op de vraag of ervaren interviewers tot betere data komen dan hun onervaren collega's. Een belangrijke vaststelling is verder dat interviewers binnen het ISPO wel een goede training krijgen, maar dat het net zoals bij zoveel andere interviewtrainingen ook hier ontbreekt aan een evaluatie van de training. Wat hebben de interviewers nu geleerd? Zoals in zoveel ander onderzoek moet uiteindelijk de praktijk aantonen of ze iets opgepikt hebben van de training.

Een betoog volgt over het functione-

ren van de interviewers naar de veldwerkorganisatie toe. Een aspect dat over het algemeen te weinig aandacht krijgt. Het niet tijdig contact opnemen, het niet komen opdagen bij trainingsdagen etc. Voor de survey organisatie is dat tijdrovend en het brengt veel ergernis en kosten met zich mee. Als later vastgesteld wordt dat dit functioneren nauwelijks samenhangt met de kwaliteit van de gegevens die de interviewers verzamelen ligt de conclusie voor de hand: alleen verder gaan met interviewers die wel hun afspraken nakomen.

Het tweede gedeelte van het boek is het meest spraakmakend. Een poging wordt gedaan om de kwaliteitsindicatoren tijdens de dataverzameling (nonresponse, de verkregen informatie en de interacties tussen interviewer en respondent) te koppelen aan interviewerkarakteristieken. Wat de zaak zo interessant maakt is dat dit gedaan wordt over een reeks van onderzoeken door de tijd heen. Normaal gesproken kijkt men slechts binnen één onderzoek, terwijl hier 5 onderzoeken (met vaak dezelfde interviewers) worden bestudeerd. Uiteindelijk blijkt het moeilijk om consistente relaties tussen kwaliteitsindicatoren en interviewerkarakteristieken vast te stellen.

Een belangrijke bevinding is verder dat het gestandaardiseerde interview lang niet zo gestandaardiseerd is als menigeen wel denkt. Bijvoorbeeld: gesloten vragen waarbij de antwoordmogelijkheden door de interviewers moeten worden voorgelezen gaan in ongeveer de helft van de gevallen zodanig mis dat de betekenis van de vraag verandert en de antwoorden eigenlijk niet goed interpreteerbaar zijn. Dit type gesloten vraag is daarentegen één van meest voorkomende in het surveydesign en dat geeft uiteraard te denken. Een opvallende bevinding is verder dat naarmate de trai-

ning van de interviewers langer geleden is, zij duidelijk minder gaan presteren. Nascholing van de interviewers is dan ook zeker nodig.

In de laatste sectie wordt ingegaan op de carrière die interviewers in een netwerk doorlopen en worden de bevindingen nog eens samengevat. Een aantal aanbevelingen wil ik u niet onthouden.

(1) Betere arbeidsvoorwaarden voor interviewers: met het aantrekken van de arbeidsmarkt wordt het immers steeds moeilijker om interviewers te werven en aan het permanent bezig zijn met werving en selectie van interviewers door de veldwerkstaf is ook een prijskaartje verbonden. (2) Structurele feedback en nascholing van interviewers: interviewers worden zich dan bewuster van het algemene idee dat kwaliteit nastreven een gezamenlijk streven is. (3) Bandopnamen zijn ook in persoonlijke interviews noodzakelijk: hoewel dit zeker extra kosten met zich meebrengt (opnameapparatuur en tapes), betaalt dit zich terug in een betere supervisie van de interviewers en derhalve in een betere datakwaliteit.

Tot slot: de uitvoerige beschrijving van het netwerk van interviewers in termen van een productie proces waarbij voortdurend de link wordt gelegd naar integrale kwaliteitszorg levert een schat aan informatie op. Een nauwkeurige bestudering daarvan levert nieuwe inzichten en ideeën op voor zowel onderzoekers als de meer praktisch ingestelde veldwerkmanagers. Maar in deze gedetailleerdheid schuilt ook een gevaar. Het is soms moeilijk de rode draad te blijven volgen. Hoofdstukken van 50 à 60 pagina's komen voor. Je moet dan soms wel even doorbijten om met behulp van Carton de implicaties van het geheel te blijven overzien.

Dassen, P.

De onttovering van de wereld:

Max Weber en het probleem van de moderniteit in Duitsland 1890-1920

Uitgeverij G.A. van Oorschot, Amsterdam
2000

Door **Durk Hak**

RUG/Faculteit der PPSW

Veel sociologische kennis is tot de alledaagse achtergrondkennis van mensen gaan behoren en dit is ook het geval met een groot aantal van Max Webers (1864-1920) inzichten. Een fraai voorbeeld kwam ik de afgelopen zomer tegen in een landelijke dagblad: de voetbalclubs uit drie orthodox protestantse (voormalige) vissersdorpen, Bunschoten/Spakenburg, Katwijk en Urk, streden om het zaterdagkampioenschap 1999-2000. Een sportverslaggever vroeg één van de vele Nederlands hervormde dominees die Katwijk telt hoe dit toch kon. Als antwoord kreeg hij een vulgaire versie van de Weber-theorie: gelovige calvinisten behoren hard te werken en doen ze dat dan kan 's Heeren zegen, in de vorm van het leveren van goede prestaties, niet uitblijven; ook niet in zoiets werelds als de sport!

Uiteraard hebben Webers inzichten ook een plaats gekregen in de sociologie zelf. Tal van wetenschappers hebben zijn werk geanalyseerd en de vele duizenden artikelen, monografieën en biografieën die in de afgelopen eeuw zijn verschenen, vormen een bewijs voor het wetenschappelijk belang van zijn werk. Ook Webers persoonlijke omstandigheden en de tijd waarin hij leefde zijn wel in die analyses betrokken. Het is dan ook maar de vraag of er anno 2000 nog veel nieuws in Webers leven en werk valt te ontwaren.

De Nederlandse historicus Dassen heeft zich met een omvangrijke dissertatie in de rijen van de Webervorschers geschaard. Uit zijn studie, 'De onttovering

van de wereld. Max Weber en het probleem van de moderniteit in Duitsland 1890-1920', blijkt eens te meer de betekenis van Webers persoonlijke omstandigheden en de ruimte en tijd waarin hij leefde voor zijn werk. Tegen de achtergrond van Webers persoonlijke ontwikkeling en de modernisering van Duitsland stelt Dassen de vraag '(...) wat Webers kerngedachten waren over dit 'probleem van de moderniteit', en vooral: hoe zijn analyse van dat probleem begrepen kan worden vanuit zijn eigen tijd en cultuur' (p.12). Hij ontwaart hierbij twee centrale thema's: de vraag naar de 'waarden en zinging in een onttoverde wereld' en 'het vrijheidsprobleem in een gerationaliseerde samenleving' (p. 12).

In Webers ogen was de ontwikkeling van cultuur en samenleving het resultaat van wat hij rationaliseringsprocessen noemde, waarbij het westen het verst was voortgeschreden op het pad van deze rationalisering. Zijn wetenschappelijk werk valt, in ieder geval achteraf, op te vatten als een poging om antwoorden te vinden op de vraag hoe de, in zijn ogen hoogst unieke, westerse beschaving tot stand was gekomen en wat deze beschaving dan wel zo specifiek maakte. Zoals bekend mag worden verondersteld, schuilde voor Weber dit unieke karakter in het formele rechtssysteem, de moderne staat met zijn bureaucratie en zijn geweldsmoopolie. Hiernaast maakte het moderne kapitalisme alsmede de wetenschap en zijn toepassing er een integrerend onderdeel van uit. Dit gold ook de houdgreep waarin deze verworvenheden en de door de wetenschap veroorzaakte onttovering ons hield.

Duitsland had zich onder Bismarck tot een keizerrijk met een moderne bureaucratie ontwikkeld, waarin een moderne stedelijke en industriële samenleving vorm had gekregen met moderne politieke partijen, waarin ook de arbeiders een belangrijke plaats begonnen in te nemen.

Deze bureaucratie en de kapitalistische economie nam de (Duitse) maatschappij in de greep. *Bildung* stond in dit Duitsland tegenover *Zivilisation*. Deze spanning was ook merkbaar in zijn familie. Van moeders kant wortelde Weber in het *Bildungsbürgertum*, terwijl zijn patrilaterale verwanten kooplieden en industriëlen waren – een oom van vaders kant zou model hebben gestaan voor Webers moderne kapitalist. Beschaving of civilisatie was gerelateerd aan wetenschap, aan technische kennis en de toepassing ervan, en aan godsdienst. Cultuur was een kenmerk van specifieke groepen met een verfijnder levensstijl; kunst, literatuur, de geesteswetenschappen, filosofie en muziek behoorden ertoe. *Gebildete* stond ook tegenover intellectueel. Dit laatste was aanvankelijk een scheldwoord in Duitsland, want intellectuelen zouden niet zijn geworteld in de eigen samenleving, ze waren niet alleen internationaler georiënteerd maar ook hun levensbeschouwing was betrokken op universele waarden.

Mede door deze ontwikkelingen ontstond een sterke cultuurpessimistische traditie. Webers Duitsland was dan ook het land waar Friedrich Nietzsche (1844-1900) als geen ander 'zo intens en radicaal (heeft) geworsteld met de problematiek van 'waarheid', 'God', 'doel' en 'waarden' (p. 251). Een ander aspect van deze rationalisering was wat hij heeft genoemd de onttovering van de wereld door de moderne wetenschap. Deze onttovering had tot resultaat dat het reilen en zeilen van de samenleving, in principe tenminste, berekenbaar was. Met als gevolg dat er binnen die samenleving steeds minder plaats was voor 'irrationele' zaken als bijvoorbeeld de godsdienst. De wetenschap hield de mensen niet minder dan de bureaucratie en het kapitalisme in een ijzeren greep en dit betekende ook dat de traditionele christelijke godsdienst zijn vanzelfsprekende (monopolie)positie moest opgeven wat betreft de zingeving. Geloof en godsdienst werden door de we-

tenschap niet alleen naar de marge van de samenleving verbannen, maar werden ook in hoge mate irrationeel. Het tragische is dat diezelfde wetenschap die dit heeft veroorzaakt geen algemeen geldend antwoord kan geven op de vraag hoe te leven. Weber zag met lede ogen aan hoe in zijn tijd velen proberen zich nieuwe goden te scheppen en de samenleving probeerden te hertoveren. Voor Weber was duidelijk dat dit tragisch lot onder ogen moest worden gezien en aanvaard, en dat je je niet moest overgeven aan deze nieuwe goden. Volgens Dassen trok Weber '(...) de uiterste consequentie uit het gegeven dat de moderne samenleving door de wetenschap onttoverd is: als zij niets meer kan zeggen over ethische vraagstukken, moet zij dat vooral ook niet proberen' (p. 371).

Max Weber is voor alles een Duits socioloog, zo laat Dassen in de eerste twee hoofdstukken van zijn boek zien en hij doet dat op een boeiende en imponerende wijze. Dat Dassen van de ondertussen toch echt wel versleten paraplueterm modernisering gebruik maakt, waar Webers eigen begrip rationalisering ondanks de ambiguïteit, een veel pregnantere term is, valt hem euvel te duiden; alhoewel, ook veel sociologen gebruiken hem nog regelmatig. Wat ik daarentegen niet begrip is dat waar Weber een driedimensionaal stratificatiemodel – klassen, standen en partijen – benut, Dassen gebruik maakt van de (historisch materialistische) tweedeling kapitalisten en arbeiders. Ik denk dat gebruik van Webers eigen model leidt tot een beter begrip van Webers leven en werk. In de volgende hoofdstukken valt opnieuw op hoe scherp Weber de rationaliseringsproblematiek aan de orde heeft gesteld. Dassen laat hierin zien dat ook voor hedendaagse sociologen Webers gedachtegoed hoogst actueel is. Het is misschien niet overbodig om op het fraaie Nederlands en de helder opgeschreven gedachten van Dassen te wijzen. Dat is een verademing en maakt ook de

herhalingen niet storend, en maakt ook psychologische uitspraken als '(...) een extreme arbeidswoede en ascetische levensinstelling maken Webers zenuwcri-

sis, die zich vanaf 1897 openbaarde, begrijpelijk' (p. 73) acceptabel.

Fleisher, M.

Dead End kids:

Gang girls and the boys they know

The University of Wisconsin Press,
Madison, Wisconsin 1998

Door **Henk Kleijer**

SISWO/Instituut voor Maatschappijwetenschappen Amsterdam

In Nederland zijn de criminaliteitscijfers sinds de jaren zestig flink gestegen. Daarmee volgt ons land het patroon van andere moderne samenlevingen. In de laatste decennia is ook de gevoeligheid voor dat probleem navenant en misschien zelfs wel bovenproportioneel toegenomen. In de media krijgen geweldsdelicten veel aandacht, vooral als het gaat om criminaliteit van jongeren in groepsverband. Steeds vaker schrijft de pers over jeugdbendes die de binnensteden of het platteland onveilig maken. Het gevaar dreigt, zo wordt de televisiekijker en krantenlezer voorgehouden, dat naast de culturele beïnvloeding ook op dit punt de americanisering toeslaat. In de Verenigde Staten is het probleem van de jeugdbendes inderdaad sterk aanwezig. Grote gedeelten van binnensteden zijn inmiddels 'no go areas' geworden, waarin jeugdbendes elkaar te vuur en te zwaard bestrijden.

Hoewel er sprake lijkt van een morele paniek, erkennen de meeste criminologen dat de cijfers de werkelijkheid reflecteren. De oorzaken zoeken ze echter niet, zoals de populaire pers doet, in een groeiend gebrek aan waarden en normen of een gebrek aan strenge sancties. Ze wijzen erop, dat het probleem in de VS, waar de nadruk ligt op een 'Law and Order'

aanpak mogelijk nog groter is dan in andere landen. De oorzaak zou daarom eerder liggen in het veranderende karakter van de samenleving. Zo typeert de Britse criminoloog Jock Young de huidige samenleving als een 'exclusive society'. Degenen die niet mee kunnen komen in de 'ratrace' op de meritocratische prestatieladder, zo betoogt hij, rest weinig anders dan een eigen manier te zoeken om te overleven aan de onderkant van de samenleving en dat betekent op straat.

Over de manier waarop het leven en overleven daar in de praktijk plaatsvindt, is minder bekend. Toegegeven, er wordt veel onderzoek verricht, ook kwalitatief. In Nederland bestaat er een traditie van kwalitatief onderzoek naar die andere kant van de samenleving. De onderzoekers volgen de voetsporen van de vroegere Groningse hoogleraar Riekent Jongman en de stadssociologie van Lo Brunt en Frank Bovenkerk. Vooral in het praktische beleid wordt er gebruik gemaakt van deze rapporten, die veelal door commerciële onderzoeksbureaus worden geproduceerd. Het zijn vakkundige werkstukken, maar door hun praktische gerichtheid blijven ze veelal buiten het academisch aandachtsveld.

De fascinerende kwalitatieve studie van Mark Fleisher laat zien hoe deze lacune kan worden opgevuld. Fleisher is als cultureel antropoloog werkzaam aan de Illinois State University (professor of criminal justice) en eerder werkzaam als functionaris aan een Federaal bureau voor het gevangeniswezen. Zijn onderzoeksterrein is een armoedewijk in Kansas City in het middenwesten van de Verenigde Staten. In zijn boek gaat hij tot in detail in op de achtergronden van jeugd-

bendes, beschrijft hij het desolate milieu waarin deze jeugd opgroeit en laat hij zien hoe de criminaliteit verankerd ligt in de sociale omgeving. Hij beschrijft de economische en sociale druk waaronder jongeren gebukt gaan en de manier waarop ze sociale arrangementen ontwikkelen en zich aanpassen aan de economische druk.

De onderzochte meisjes zijn lid van de 'Fremont Hustlers', een 'gang' met ongeveer 70 leden. Het is een los geheel. De bende kent geen initiatieriten. Niemand wordt met psychisch of fysiek geweld gedwongen om mee te doen. Er zijn ook geen echte regels. Het leven in de 'gang' biedt echter een soort laatste sociale samenhang voor de leden. De dagelijkse praktijk bestaat uit kleine en grote criminaliteit – vooral drugshandel – en gevechten met andere 'gangs'. Daarbij gaat het er soms hard aan toe. In korte tijd hebben 13 leden van de bende bij dat soort conflicten het leven gelaten, alle jongens in de leeftijd van 12 tot 20 jaar. De meisjes 'dealen' zelf niet, maar gebruiken alleen drugs. Toch spelen ze, zo laat Fleisher zien, een belangrijke rol in het geheel. Zij vormen de relatief vaste knooppunten van de groep. De jongens komen bij de meisjes aan huis. Die hebben vaak onderdak, de jongens niet. De meisjes worden vaak door de jongens mishandeld, maar zijn ook gevangen in de relaties. Ze zijn het van huis uit gewend. Ze fungeren als de verbindende schakels in de wankel sociale relaties.

De studie is een prachtig voorbeeld van etnografisch onderzoek of liever 'etnografie van de straat' zoals Fleisher het zelf noemt. Dat betekent participerende observatie; het voeren van gesprekken met de leden van de jeugdbende en hun ouders; het maken van notities om de eigen ervaringen vast te leggen; het analyseren van brieven. Belangrijke regels daarbij zijn: het verwerven van vertrouwen en het opbouwen van relaties door zo onopvallend mogelijk aanwezig zijn te

zijn en nooit de indruk wekken dat je als onderzoeker iets achterhoudt. De taperecorder of het notitieblok dienen altijd openlijk gebruikt te worden.

Boeiende leesstof vormt de wijze waarop Fleisher zijn eerste contacten legt. Via een voormalig student met een crimineel verleden komt hij in contact met een 'gangstermeisje'. Hij beschrijft z'n aarzelingen als hij deze wereld indrukt; wat zal hij tegen komen, hoe zullen ze op hem reageren. Nadat hij het vertrouwen gewonnen heeft is hij verrast door de openhartigheid waarmee de jongeren hem tegemoet traden. Ze vertellen zonder terughoudendheid over hun leven op straat, waar je zonder geld niets bent, omdat je dan geen aanzien hebt. Ze sommen hun 'heldendaden' op: het schieten, de handel in drugs, de gevechten met andere bendes, over arrestaties, de hoeveelheid vuurwapens die ze hebben, een lijst van bendeleden die gedood zijn, de met drugsgeld betaalde feesten die ze houden.

Fleisher besteedt een apart hoofdstuk aan de hoofdpersoon, het gangstermeisje C, met wie hij een heel goede relatie weet op te bouwen. Als zij wordt opgepakt en voor een aantal weken de gevangenis ingaat bezoekt hij haar regelmatig. Zij schrijft hem brieven, die in dit boek zijn opgenomen. Na haar vrijlating probeert hij haar te vergeefs naar school te krijgen. Zij neemt toch liever een baantje. Fleisher beschrijft hoe de sociale contacten onderling verlopen, hoe de meisjes vaak ruzie maken om jongens, het scherpe taalgebruik, hoe ze proberen te overleven in hun strijd om het dagelijks bestaan.

Uitvoerig gaat hij in op de sociaal-economische situatie, waarin de kinderen opgroeien.

Via contacten met de ouders probeert hij inzicht te krijgen in de achtergronden van deze kinderen. Opvallend is hoe vaak de verhalen van de kinderen verschillen met die van hun ouders. De kinderen

groeien op in gebroken gezinnen, worden thuis niet geaccepteerd en zijn vaak weggelopen van huis. De omstandigheden thuis waren vaak erg slecht. Ze gaan niet meer naar school, baantjes zijn er wel, maar de verdiensten zijn nauwelijks genoeg voor de eerste levensbehoeften. De meisjes krijgen op vroege leeftijd zelf kinderen, die vaak al snel overlijden door verwaarlozing en ondervoeding.

Niet alleen vanwege de beschrijvingen en analyses is het boek interessant. Ook over de theorie en vooral de methoden valt veel te leren. Fleisher gebruikt als theoretisch uitgangspunt een materialistische verklaring van menselijk gedrag, die nauw aansluit bij de cultureel-materialistische benadering. Daaraan voegt hij twee aanvullende perspectieven toe: de economische basis van menselijk gedrag en de linguïstische benadering om gesprekken met informanten te kunnen interpreteren. Met behulp van het laatste kan dat de onderzoeker de verschillen in perspectieven van hemzelf en de informant in overeenstemming brengen. Verder is de generalisatie van etnografische data van belang, dat betekent een vergelijking van de data uit een veld met data uit andere onderzoeksvelden. Het kiezen van de juiste informanten is een volgende vereiste. Je moet ook kennis vooraf hebben van het betreffende veld om de juiste vragen te kunnen stellen.

Fleisher wijst verder op de mogelijke etnografische valkuilen waarin men terecht kan komen. Zo kunnen gesprekken foute interpretaties opleveren. Men kan te maken krijgen met aperte leugens en overdrijvingen. Het is lastig om daar zicht op te krijgen. Dit kan verholpen worden door te streven naar openheid en eerlijkheid, het winnen van vertrouwen. Dat vergt veel tijd.

Verder wijdt hij een aantal pagina's aan de vertrouwensrelatie tussen onderzoeker en informant, het 'rapport'. Hij stelt dat de kwaliteit van de data daar sterk van afhangt. Hij geeft ook een aan-

tal regels voor een goed 'rapport' tussen onderzoeker en informant: nooit domineren in gesprekken. 'Rapport' beschermt de integriteit, de betrouwbaarheid en de validiteit van de interviewgegevens. Belangrijk is de bescherming van de informanten, het ontwikkelen van een vriendschapsband.

Een tweede aspect is de taal. Om valide data te krijgen is het van groot belang de juiste woorden te gebruiken. De interviewsituatie vindt plaats in een bepaalde context, die de data kunnen beïnvloeden. Verder moet gelet worden op de variatie in taal en toonhoogte, stilistische wendingen, veranderingen van codes. De interviewer moet voortdurend controleren of er geen discrepantie optreedt in de interviewgegevens en objectief controleerbare data. Fleisher geeft daar interessante voorbeelden van. Door het hele verhaal heen schetst Fleisher hoe de sociale situatie de interviews heeft beïnvloed. Hij geeft een aantal punten die belangrijk zijn voor het houden van interviews, te weten: (1) zo kort mogelijk interviewen; (2) opletten voor verveling bij de informant; (3) de interviewsetting steeds wisselen; (4) vriendelijk en openhartig blijven; (5) oprechtheid en eerlijkheid tonen; (6) nauwkeurig zijn en vooral geduldig. Belangrijk is dat er een langdurige, zinvolle, dialoog ontstaat met de informanten.

Wat is, tot slot, de beleidsrelevantie van deze studie? Tussen de regels door voel je als lezer de woede van Fleisher ten opzichte van de autoriteiten, van het stadsbestuur en de ambtenaren die alleen gericht zijn op 'law and order' en geen enkele moeite doen om andere middelen in te zetten om de problemen van deze kinderen op te lossen. Als er niets gebeurt, zo stelt hij, zullen de kinderen van deze kinderen in dezelfde situatie geraken. Jeugdbendes zijn eigenlijk monumenten van het sociaal-economische falen van de gezinnen, de buurten en de gehele stedelijke gemeenschap. Deze studie laat zich daarmee lezen als één

grote aanklacht tegen het overheidsbeleid. Maar, Fleisher formuleert ook een aantal gerichte aanbevelingen.

Hij concludeert dat bij een oplossingsstrategie de meisjes even belangrijk zijn als de jongens in de sociale dynamiek van jeugdbendes. Oplossingsstrategieën dienen op straatniveau te worden aangepakt en niet vanachter een bureau. Het is belangrijk dat de gemeenschap gemobiliseerd wordt voor de hulpverlening op gezinsniveau. Met andere woorden interventie op gezinsniveau is belangrijk om de sociaal-economische situatie van deze kinderen te verbeteren. Verder moet de interventie op het niveau van de jeugdbende zelf plaats vinden. Men moet pro-

beren de kinderen naar school te krijgen, zorgen voor goed onderdak, zorgen voor groepshuizen en internaten voor jonge moeders, zorgen voor jobtraining, goed vervoer enzovoort.

De combinatie van academische reflectie, etnografisch onderzoek en methodologische onderzoeksverantwoording maken deze studie, die past in de rijke Amerikaanse onderzoekstraditie naar de zelfkant van de samenleving, een absolute aanrader. Ook vanwege de voortreffelijke manier waarop Fleisher zijn onderzoek heeft gerapporteerd. Het boek leest als een spannende roman.

Meijer, I.C. en Reesink, M. (red.)

Reality soap!

Big brother en de opkomst van het multimediaconcept

Uitgeverij Boom, Amsterdam 2000

Door **Ruud Stokvis**

UvA/PSCW

Big Brother is een televisieprogramma van het omroepbedrijf Veronica, dat uitgezonden werd gedurende de laatste drie maanden van 1999. Het ging over negen Nederlanders die honderd dagen in een grote directieket in Almere woonden, waarbij ze 24 uur per dag opgenomen werden met camera's. Daarvan werd iedere avond om 8 uur een montage van een half uur uitgezonden. Via het internet kon men hen de hele dag volgen. Om de paar weken bepaalden de bewoners onderling de twee personen die zij het minst populair vonden. De kijkers konden dan telefonisch stemmen over wie van de twee de keet moest verlaten. Uit de laatste drie kozen de kijkers telefonisch wie zij het meest populair

vonden, die kreeg een kwart miljoen gulden.

Toen de kijkcijfers stabiliseerden trok het programma gemiddeld 1,5 miljoen kijkers per dag. Dat is aanzienlijk meer dan de meeste andere programma's, maar minder dan bijvoorbeeld Studio Sport op zondagavond, waarbij gemiddeld meer dan 2 miljoen mensen kijken. Dat is uiteraard maar eens per week. Het programma riep zeer veel commentaar op in kranten en tijdschriften, veel mensen raakten erdoor gefascineerd en in bepaalde kringen werd het het gesprek van de dag. Dat was niet alleen in Nederland het geval, ook in andere landen bleek het concept aan te slaan. Zo goed dat er ook allerlei vervolgen op bedacht werden, zoals bijvoorbeeld het programma 'De Bus'.

Het valt te begrijpen dat communicatie-, film- en theaterwetenschappers hierdoor gefascineerd raakten en het programma en alles wat het los maakte tot onderwerp van studie kozen. Het boek bevat bijdragen van 26 auteurs, waarvan 11 als docent verbonden zijn aan een universitaire afdeling voor mediastudies en de meeste anderen in een

mediavak zijn afgestudeerd en in de mediabranche werken. Daarbij is ook een dossier opgenomen van commentaren uit de pers. Het boek is opgebouwd uit hoofdstukken die allerlei tweedelingen aan de orde stellen van waaruit men het programma bekijken kan: privé en openbaar, vrouwen en mannen, fictie en werkelijkheid, kijkers en bewoners, fans en sterren en oude en nieuwe media. Daarbij komt nog een hoofdstuk over het programma in Duitsland, de V.S. en Spanje.

Wat het meest opvalt aan de teksten is dat de interpretatie van het programma veel meer nadruk krijgt dan de precieze beschrijving ervan. Die discrepantie is zo groot dat de meeste interpretaties bij gebrek aan ondersteunende gegevens in de lucht blijven hangen. Wat voor mensen zaten er nu precies in het huis, wat was hun leeftijd, opleiding, beroep, inkomen, huwelijkse staat en godsdienstige achtergrond? Wat deden ze precies in het huis? Meestal wordt gezegd dat ze niets bijzonders deden. Het opvallende was juist, zoals herhaaldelijk wordt opgemerkt, dat dit toch zo fascinerend was. Als men alle stukken leest kan men zich van enkele personen wel een voorstelling maken, maar van de wijze waarop hun onderlinge relaties zich ontwikkelden verneemt men slechts weinig. Wat deze kwesties betreft is het stuk uit het dossier van Joost Niemöller uit HP/De Tijd van 5/11/99 verreweg het meest informatief. Hij zegt systematisch iets over sociale kenmerken van de bewoners en hij doet een poging tot groepsdynamische analyse van hun betrekkingen. Ook geheel afwezig is een poging om te analyseren wat de kenmerken van de kijkers waren. 1,5 miljoen kijkers is wel veel, maar het is toch nauwelijks 10% van de Nederlandse bevolking. Beschikbaarheid van dit soort gegevens zouden het interpreteren tot een minder zweverige bezigheid gemaakt hebben dan nu het geval is.

De weldaad van simpele gegevens

blijkt in het hoofdstuk over mannen en vrouwen. Daarin is een paragraaf met de resultaten van een inhoudsanalyse van de beeldvorming tussen mannen en vrouwen in het programma. De verschillen daarin blijken in geen van de onderscheiden categorieën significant te zijn. De feministische auteurs die ook een paragraaf voor dit hoofdstuk schreven kunnen hier moeilijk omheen. Een van hen, Rosemarie Buikema, weet de feministische positie toch vast te houden door te stellen: 'Nog steeds blijft de plaats van het vrouwelijk subject in het hegemonische vertoog op zijn best ambivalent in de constructie van het mannelijk subject als universeel identificatiemodel.' Irene Costera Meijer is eerder tevreden: 'Als zorgzaamheid, intimiteit, vrolijkheid, speelsheid, verdrietigheid en spontaniteit tot het ideale register van mannelijkheid gaan behoren, zou de wereld er wel eens een stuk aangenamer uit kunnen zien. Dat is de boodschap die de Big Brother-mannen afgaven aan hun publiek.' Weldadig werkt ook het tweede en laatste stukje cijfermatige inhoudsanalyse, nu van de 743 artikelen die tussen 5 mei 1999 en 5 januari 2000 over het programma verschenen. Daaruit blijkt dat het merendeel van de scribenten zich al die tijd neutraal over het programma uitliet. Dat is anders dan de beweringen in de inleiding en een enkel ander stuk (Van Zoonen), dat de vaderlandse pers er aanvankelijk met een golf van vernietigende oordelen overheen ging. Het wijst ook niet op de 'morele paniek', die het programma volgens Van Ginneken veroorzaakte.

Geestig is het nuanceverschil tussen Reesink en de Kloet/Chow in het antwoord op de vraag of je nog wel 'echt jezelf kan zijn' als de lens van de camera steeds op je gericht is. Reesink stelt die vraag en houdt zich dan op de vlakte wat het antwoord betreft. Kloet/Chow stellen vierkant dat het erom gaat wie het best in staat is een authentiek lijkend zelf

voor de camera's te produceren. Het zelf, zoals zich dat voordoet, is voor hen altijd een productie, Reesink lijkt zover niet te durven gaan.

Omdat er toch zoveel geïnterpreteerd wordt zou ik tot slot mijn interpretatie van het succes van Big Brother tegenover die van Van Zoonen willen stellen. In de meest sociologische bijdrage tot deze bundel stelt zij dat de bijdrage van Big Brother tot opheffing van de scheiding tussen privé en openbaar de verklaring biedt voor het succes ervan.

Sociaal en Cultureel Rapport 2000: Nederland in Europa

Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2000

Door **Joost Naafs**
IVA/Tilburg

Hoe staat Nederland er voor ten opzichte van een aantal andere landen? Dat is kort gezegd het onderwerp van het laatst verschenen Sociaal en Cultureel Rapport, dat sinds 1974 om de twee jaar verschijnt. Maar de vraag hoe het met Nederland gaat is makkelijker gesteld dan beantwoord. Niet dat we in dit ruim vier centimeter dikke boek geen antwoorden terugvinden. Integendeel. Het zit boordevol antwoorden. Het Rapport laat zien hoe Nederland er op een hele reeks van prestatie-indicatoren voor staat in vergelijking met een groot aantal andere landen. Een beperking daarbij is uiteraard wel dat zo'n vergelijking – toch al beperkt tot voornamelijk de landen van de Europese Unie – alleen gemaakt kan worden aan de hand van indicatoren waar ook prestaties op gemeten worden en kunnen worden. Maar misschien nog wel belangrijker is dat prestatie-indicatoren minstens ten dele staan 'voor betwistbare verhalen over wat goed, beter en best is'. En dat betekent ook dat verschillen tussen landen wel

Die scheiding wordt door veel mensen als een keurslijf ondervonden en is zijn maatschappelijke functionaliteit kwijt. Ik zou het tegendeel willen beweren. De scheiding tussen privé en openbaar wordt steeds strikter, daardoor neemt de nieuwsgierigheid naar wat anderen doen toe en ontstaat er een markt voor degenen die bereid zijn iets van hun privé-leven aan anderen te tonen. Is dit iets voor een NWO-aanvraag?

nauwkeuriger bepaald kunnen worden, maar dat de waardering van de verschillen toch problematisch blijft (p. 598, 599 en 607). Aldus de socioloog en huidig directeur van het Sociaal en Cultureel Planbureau, Paul Schnabel, in een belangwekkende en originele epiloog; hij is zich gelukkig goed bewust van alle beperkingen.

Dat is de methodologische kant van de zaak. Er blijven gelukkig genoeg belangwekkende uitkomsten over om bij stil te staan en van te leren. Zo blijken in Nederland de onderwijsuitgaven relatief laag te zijn en de uitgaven voor de gezondheidszorg relatief hoog. Dat laatste heeft er overigens niet toe geleid dat de gezondheidstoestand in Nederland steeds beter wordt. Andere landen hebben ons in de afgelopen jaren ingehaald. Had Nederland in 1980 op de vier Scandinavische landen na bijvoorbeeld nog de laagste zuigelingensterfte, in 1996 heeft Nederland temidden van een groep van zestien landen, op de Zuid-Europese landen en het Verenigd Koninkrijk na, juist de hoogste zuigelingensterfte. De zuigelingensterfte is overigens in Nederland ook nog wel gedaald, maar de vooruitgang in de eerder achtergebleven landen gaat veel harder en overtreft de nog maar lichte daling van de sterfte in Nederland.

Naast gezondheid en zorg zijn er in dit Rapport hoofdstukken gewijd aan demografie, economie & overheidsfinanci-

en, openbaar bestuur, participatie, normen & waarden, ordening & verdeling van de tijd, arbeid, sociale zekerheid, wonen, vrije tijd, media & cultuur en justitie & strafrechtspleging.

Even snel iets opzoeken in dit kloeki boekwerk is er niet bij. Een register wordt node gemist. Maar voor een stand van zaken op een bepaald beleidsterrein is raadpleging evenwel onmisbaar. Voor de

empirische beleidssocioloog bevat het boek waarschijnlijk veel waardevols; de meer theoretisch ingestelde sociologen zullen het aan zich voorbij laten gaan. Dat zal het lot zijn van deze op zich waardevolle 'encyclopedie' van feiten, tabellen, figuren en teksten over een groot aantal aspecten van samenleving en beleid.

Segers, J.

Methoden voor de maatschappijwetenschappen

Van Gorcum, 1999.

Door **Fred Wester**

KUN

Dit boek is bedoeld als handboek over methoden en technieken van empirisch onderzoek voor studenten in de sociale wetenschappen in brede zin, zo stelt de auteur in de inleiding. Het is een volledig vernieuwde versie van een eerdere uitgave getiteld 'Sociologische Onderzoeksmethoden'. De verschillende hoofdstukken zijn geschreven in samenwerking met specialisten op het betreffende onderwerp. Het boek start met een ruime presentatie van twee onderzoeksvoorbeelden: het surveyonderzoek naar oordelen over rechten en plichten van werklozen van Dick Houtman en het longitudinale onderzoek van Tineke Bahlman naar de ontwikkeling en strategische heroriëntatie in zes organisaties in crisis. Op deze beide onderzoeksvoorbeelden wordt in de volgende drie delen met veertien hoofdstukken in mindere of meerdere mate teruggegrepen. Elk hoofdstuk heeft een inleidend karakter en eindigt met suggesties voor specialistische literatuur.

In deel I wordt in twee hoofdstukken een overzicht gegeven van de structuur

van het onderzoeksproces aan de hand van het conceptueel model en het onderzoeksontwerp. Het conceptueel model is de uitwerking van de probleemstelling in voor het onderzoek belangrijke componenten: eenheden, eigenschappen en relaties. Het onderzoeksontwerp is de vertaling daarvan in methodische termen, dat wil zeggen, de opzet wat betreft onderzoekshandelingen als de selectie van eenheden, de dataverzameling, de ordening en de analyse van data en de rapportage. Met deze inleidende hoofdstukken moet de lezer beschikken over een analytisch kader om beslissingen met betrekking tot het onderzoeksproces te kunnen plaatsen. Ik heb dit aan M. Riley ontleende methodologisch kader altijd een van de aantrekkelijke punten gevonden van 'Sociologische Onderzoeksmethoden'. De centrale rol van het conceptueel model maakt duidelijk dat het bij methodische beslissingen niet gaat om toepassing van 'wetenschappelijke' technieken *sec*, maar om zo goed mogelijk passende werkwijzen gezien de uitgangspunten. In deze vernieuwde uitgave is aan deel I een extra hoofdstuk toegevoegd waarin de componenten van het conceptueel model worden toegelicht aan de hand van vele voorbeelden naast de twee besproken onderzoeken, zodat de ruime toepasbaarheid van het conceptueel model voor allerlei onderzoeksvormen uitgebreid verduidelijkt wordt. Niet in elk

onderzoek zal het conceptueel model tot in de details uitgewerkt kunnen worden voordat de empirische fase begint. Maar dat neemt niet weg dat ook kwalitatief-formulerend onderzoek, dat de uitwerking van het conceptuele model als onderzoeksdoel heeft, met een globale invulling van het conceptuele model start.

In deel II worden een aantal methoden voor selectie, waarneming en analyse besproken. Hoofdstuk 3 behandelt de methodische aspecten die met de selectie van onderzoekseenheden samenhangen. Als eerste wordt de selectiestrategie besproken in relatie tot de probleemstelling. Representativiteit en generalisatie worden hier behandeld in hun verschillende rol in surveyonderzoek en gevalstudies. Vervolgens worden steekproeftechnieken voor surveyonderzoek besproken en wordt ingegaan op fouten die hier kunnen optreden bij de selectie van onderzoekselementen. Hoofdstuk 4 gaat in algemene zin in op het meten van kenmerken en de geldigheid en betrouwbaarheid van meetprocedures. Het meten wordt besproken aan de hand van de datamatrix, als laatste stap in het proces van operationaliseren van theoretische kenmerken. Ook hier ligt weer de nadruk op het interviewen als waarnemingsmethode bij het survey en de daarbij gehanteerde instrumenten zoals vragenlijstbatterijen. In dit kader worden betrouwbaarheid en geldigheid van meetprocedures besproken. In hoofdstuk 5 gaat men daarop verder met de aspecten die samenhangen met de uitwerking van de vragenlijst en in hoofdstuk 6 (Schaalmethoden) wordt ingegaan op de complexe meting van kenmerken via itemlijsten en de daarbij horende schaaltechnieken. In hoofdstuk 7 wordt deze nadruk op vragenlijst onderzoek nog eens bevestigd door de bespreking van de overige data-verzamelmethode: observatie, tekstanalyse, secundair onderzoeksmateriaal en het creëren van experimentele onderzoekscondities. Dit hoofdstuk is erg onevenwichtig. Een goed voorbeeld is de keuze van de auteur om de bespreking van inhoudsanalyse te beperken tot het onderzoeken van teksten en vervolgens over tekstanalyse te spreken, terwijl de traditionele kwantificerende inhoudsanalyseprocedures worden bedoeld (en dus komen Berelson en zelfs de General Inquirer nog om de hoek kijken). De waarneming is hier gekoppeld aan computerprogramma's, hoewel dat de minst voorkomende vorm van inhoudsanalyse is. Hier wordt immers vooral met codeurs gewerkt omdat het maken van specifieke programma's per onderzoek veel te duur is. De meest toegepast vorm van tekstanalyse, de lezing van documenten ofwel vormen van kwalitatieve inhoudsanalyse, wordt methodisch niet besproken. Hoofdstuk 8 bespreekt de verschillende interviewvormen van persoonlijk interview tot het computergestuurde zelf interview. Het belangrijkste methodische probleem dat hier besproken wordt is de nonrespons. Hoofdstuk 9 (Dataordening) gaat over het analyseklaar maken van gegevens: data-invoer, datareductie en het samenstellen van indices. Hoofdstuk 10 bespreekt de elementaire kwantitatieve data-analyse: frequentieverdelingen, kruistabellen, correlatiematrixen, elaboratie en multivariate analysetechnieken. Vreemd genoeg worden hoofdstuk 5 t/m 7 aangeduid als operationaliseren 1 t/m 5, terwijl hoofdstuk 3 het operationaliseren van de eenheden betreft en hoofdstuk 10 het operationaliseren van relaties. Blijkbaar wordt het operationaliseren als het vertalen van het conceptueel model naar een onderzoeksontwerp (pagina 71) in de rest van het boek beperkt gebruikt en opgevat als het meten van variabelen. In hoofdstuk 13 wordt wel weer gesproken van operationalisering van de onderzoekseenheden. Opvallend is ook dat de criteria geldigheid en be-

teriaal en het creëren van experimentele onderzoekscondities. Dit hoofdstuk is erg onevenwichtig. Een goed voorbeeld is de keuze van de auteur om de bespreking van inhoudsanalyse te beperken tot het onderzoeken van teksten en vervolgens over tekstanalyse te spreken, terwijl de traditionele kwantificerende inhoudsanalyseprocedures worden bedoeld (en dus komen Berelson en zelfs de General Inquirer nog om de hoek kijken). De waarneming is hier gekoppeld aan computerprogramma's, hoewel dat de minst voorkomende vorm van inhoudsanalyse is. Hier wordt immers vooral met codeurs gewerkt omdat het maken van specifieke programma's per onderzoek veel te duur is. De meest toegepast vorm van tekstanalyse, de lezing van documenten ofwel vormen van kwalitatieve inhoudsanalyse, wordt methodisch niet besproken. Hoofdstuk 8 bespreekt de verschillende interviewvormen van persoonlijk interview tot het computergestuurde zelf interview. Het belangrijkste methodische probleem dat hier besproken wordt is de nonrespons. Hoofdstuk 9 (Dataordening) gaat over het analyseklaar maken van gegevens: data-invoer, datareductie en het samenstellen van indices. Hoofdstuk 10 bespreekt de elementaire kwantitatieve data-analyse: frequentieverdelingen, kruistabellen, correlatiematrixen, elaboratie en multivariate analysetechnieken. Vreemd genoeg worden hoofdstuk 5 t/m 7 aangeduid als operationaliseren 1 t/m 5, terwijl hoofdstuk 3 het operationaliseren van de eenheden betreft en hoofdstuk 10 het operationaliseren van relaties. Blijkbaar wordt het operationaliseren als het vertalen van het conceptueel model naar een onderzoeksontwerp (pagina 71) in de rest van het boek beperkt gebruikt en opgevat als het meten van variabelen. In hoofdstuk 13 wordt wel weer gesproken van operationalisering van de onderzoekseenheden. Opvallend is ook dat de criteria geldigheid en be-

trouwbaarheid met name aan meetprocedures worden gekoppeld (hoofdstuk 4). Ook bij de uitwerking van eenheden en relaties gaat het om aspecten van geldigheid en betrouwbaarheid, maar dat wordt veel minder systematisch besproken. Dan volgt er weer een vreemde eend in de bijt: hoofdstuk 11 handelt over de gevalsstudie (case study onderzoek). Dit sluit natuurlijk aan bij de keuze van het tweede onderzoeksvoorbeeld. Maar in eerdere hoofdstukken is al ingegaan op aspecten van selectie of waarneming zoals die in dit voorbeeld naar voren komen. Je zou verwachten dat deze aspecten nu in een geïntegreerd verband worden besproken aan de hand van thema's vergelijkbaar aan wat voor het survey is besproken in de hoofdstukken 3 tot en met 10, maar dat gebeurt niet. Het hoofdstuk heeft een eigen opbouw. Het zwalkt tussen een bespreking van aspecten van selectie, waarneming en analyse bij kwalitatief onderzoek in het algemeen en het meer specifieke redeneren in het case study onderzoek in het bijzonder. Een voorbeeld van dit laatste is het onderzoek naar organisaties, waar het eenheidskarakter van de case het uitgangspunt is. Dat eenheidskarakter krijgt erg weinig aandacht, waardoor het verschil tussen een casestudy en vergelijkend kwalitatief onderzoek volgens de gefundeerde theoriebenadering of etnografisch onderzoek onduidelijk wordt.

Deel III is gewijd aan metabeschouwingen over onderzoek. Hoofdstuk 12 behandelt onderzoeksdoelen en de eigen kenmerken van respectievelijk het survey en het experiment als onderzoeksontwerp. Dat is opvallend, omdat het experiment in het voorafgaande niet aan bod is gekomen, en de gevalsstudie wel (die hier wordt besproken als variant

op het survey, en wel als quasi-experiment!). Maar het gaat in dit hoofdstuk dan eigenlijk ook om de vraag hoe met causaliteit om te gaan. Hoofdstuk 13 betreft methodologische beschouwingen over wetenschap en de rol van empirisch onderzoek. Hier komen de onderwerpen aan de orde die te maken hebben met het onderbouwen van wetenschappelijke uitspraken. Hoofdstuk 14 gaat in op beleid en onderzoek en behandelt daarnaast ethische vragen rond onderzoek.

Op de flaptekst staat dat dit boek een inleiding is tot de methoden en technieken voor empirisch maatschappijwetenschappelijk onderzoek. Op pagina 402 worden daar onder meer de sociologie, de psychologie, de economie, de politicologie, de bestuurswetenschap en de beleidswetenschap toegerekend. Wat onder de maatschappijwetenschappen moet worden verstaan is natuurlijk open, maar antropologie, communicatiewetenschap en pedagogie zouden ook genoemd kunnen worden. Dat roept echter een veel te ruim beeld op van de methoden die in het boek worden behandeld. Het gaat dan ook niet om maatschappijwetenschappelijk onderzoek in de breedte, maar vooral om surveyonderzoek en dat is natuurlijk voor diverse disciplines relevant. Daarbij komen vele methodologische onderwerpen aan bod, waarbij ook andere methoden dan gewoonlijk in het surveyonderzoek worden toegepast ter sprake komen. Dat lijkt me heel relevant en ook goed te verdienen als inleiding in de methoden van onderzoek. Helaas is niet consequent gekozen voor het surveyonderzoek als rode draad, waardoor sommige hoofdstukken (met name hoofdstuk 7 en 11) er wat vreemd bijhangen.

Lelieveldt, H.Th.

Wegen naar macht:

Politieke participatie en toegang van het maatschappelijk middenveld op lokaal niveau

Uitgeverij ThelaThesis, Amsterdam 1999
(dissertatie Katholieke Universiteit Nijmegen)

Door **Henk van Goor**

RUG/Vakgroep Sociologie

Lelieveldt wil met deze studie een bijdrage leveren aan onze kennis over de rol van het maatschappelijk middenveld bij besluitvorming op lokaal niveau en wel door een analyse van de interactie tussen middenveldorganisaties en het gemeentebestuur. Onderzocht zijn vrijwilligersorganisaties en professionele middenveldorganisaties die actief zijn op het terrein van de sociale grondrechten (sociaal beleid in brede zin). Het onderzoek is uitgevoerd in Zwolle.

Lelieveldt plaatst zijn onderzoek tegen de achtergrond van de discussie over de grote machtspositie van het maatschappelijk middenveld, een machtspositie die zou hebben geleid tot schemertoestanden als gevolg van permanent overleg tussen ambtelijk apparaat en particulier initiatief, tot een zwakke overheid en tot stroperige besluitvorming. Opmerkelijk genoeg vermeldt hij niet de tegengestelde visie van Couwenberg, die stelt dat het particulier initiatief juist aan autonomie heeft ingeboet en meer en meer verworden is tot een uitvoeringsapparaat van de overheid.

Vanwege de eigen plaatsbepaling van Lelieveldt komt het vervolgens enigszins als een verrassing dat niet de machtspositie van het maatschappelijk middenveld ten opzichte van de lokale overheid wordt onderzocht, maar dat de auteur zich beperkt tot een analyse van de contacten tussen beide. De contacten die middenveldorganisaties zeggen te hebben met

het lokaal bestuur, ook politieke participatie genoemd, worden door hem opgevat als toegangspogingen (tot de politiek), terwijl omgekeerd contacten die B&W en raadsleden zeggen te hebben met middenveldorganisaties worden geïnterpreteerd in termen van toegang (van middenveldorganisaties tot de politiek). Op deze merkwaardige begripsonderscheiding kom ik nog terug. Een belangrijke en onbegrijpelijke omissie is dat Lelieveldt ambtenaren niet heeft geïnterviewd over hun contacten met middenveldorganisaties. Immers, in de discussie over de machtspositie van het maatschappelijk middenveld wordt juist gewezen op de zwaarwegende rol in de besluitvorming van circuits van ambtenaren en particuliere organisaties. Bovendien blijkt uit zijn eigen onderzoek dat middenveldorganisaties zeggen verreweg het meest contact te hebben met ambtenaren.

Het empirisch onderzoek concentreert zich op een drietal zaken: politieke participatie van de middenveldorganisaties (door hen genoemde contacten met de gemeente), hun toegang tot het politieke systeem (contacten met middenveldorganisaties genoemd door B&W en raadsleden) en de samenhang tussen participatie en toegang. Centraal in het onderzoek staat dus de toegang van het maatschappelijk middenveld tot het gemeentebestuur, gemeten aan de hand van vragen naar contacten tussen beide, zowel gesteld aan middenveldorganisaties als aan lokale politici.

Theoretisch draait de studie om het begrip toegang. Lelieveldt legt niet uit wat hij daaronder precies verstaat, maar vermoedelijk bedoelt hij iets in de trant van het leggen van contacten door middenveldorganisaties met het lokale bestuur ten einde de eigen belangen in de besluitvorming te kunnen bepleiten (contact als invloedsmogelijkheid). Het beslissende onderscheid is hier dus het wel of niet (kunnen) leggen van contact,

waarbij het contact bovendien betrekking dient te hebben op de belangen (concreet: op te lossen problemen) van de betrokken actoren. Het analyseren van contacten in algemene zin, zoals Lelieveldt doet, is daarom ontoereikend.

Zoals reeds is opgemerkt, worden contacten die worden gerapporteerd door middenveldorganisaties, opgevat als toegangspogingen en contacten die worden opgegeven door B&W en raadsleden, als toegang. Dit onderscheid mist echter elke grond, in beide gevallen wordt immers hetzelfde gemeten: contacten tussen middenveldorganisaties en lokale bestuurders. Alleen de informatiebron verschilt, maar dat rechtvaardigt niet het toekennen van een verschillende inhoudelijke betekenis aan hetzelfde verschijnsel. Een contact betekent dat er een *verbinding* is gelegd tussen partijen en dat impliceert dat men *toegang* tot elkaar heeft: de mogelijkheid om de eigen belangen bij de ander te bepleiten. Een contact opgegeven door een middenveldorganisatie is dan ook, indien van een *valide* meting sprake is, niet slechts een toegangspoging, maar gewoon toegang: er is immers een verbinding gelegd.

Uit het onderzoek blijkt dat er grote discrepanties bestaan tussen de rapportage van de onderlinge contacten door middenveldorganisaties en door lokale politici. Lelieveldt interpreteert deze discrepanties in termen van potentiële en gerealiseerde toegang. Hij beschouwt de discrepanties in de rapportage van de onderlinge contacten dus als inhoudelijk relevante verschijnselen. Onderzoekers hebben er echter herhaaldelijk op gewezen dat zelfrapportages van participatie en contact zeer onnauwkeurig zijn, waardoor tevens een groot probleem ontstaat voor de analyse van onderlinge relaties en netwerken. In het onderzoek van Lelieveldt is dat niet anders. In noot 73 (pagina 110) meldt hij dat de middenveldorganisaties 72 keer zeggen te hebben ingesproken, maar dat in de notulen van

raads(commissie)vergaderingen slechts 19 gevallen van inspraak voorkomen. Ook zeggen organisaties 42 keer een bezwaarschrift te hebben ingediend, terwijl dat volgens schriftelijke bronnen slechts één keer is gebeurd. Er van uitgaande dat de schriftelijke bronnen op dit punt redelijk nauwkeurig zijn, is het duidelijk is dat de zelfrapportages door de organisaties bijzonder inaccuraat zijn. Lelieveldt wijst in het voorbijgaan wel enkele malen op de mogelijkheid van meetfouten, maar verbindt daar ten onrechte geen consequenties aan. Naar mijn mening berusten begripsonderscheidingen als potentiële en gerealiseerde toegang volledig op meetartefacten en hebben zij geen enkele inhoudelijke betekenis. Het voorbeeld van noot 73 illustreert bovendien ten volle de merkwaardige werkwijze van Lelieveldt: de door middenveldorganisaties gerapporteerde inspraak en bezwaarschriften worden opgevat als toegangspogingen, terwijl vermelding in de schriftelijke bronnen als toegang wordt beschouwd.

De centrale begrippen in het onderzoek van Lelieveldt zijn niet duidelijk omschreven en theoretisch niet onderbouwd. Allerlei begripsmatige noodgrepen (toegangspoging en toegang; potentiële en gerealiseerde toegang) moeten maskeren dat vooraf onvoldoende is nagedacht over de vraag hoe centrale begrippen te definiëren en adequaat te operationaliseren. Het meten van contacten alleen is daartoe volstrekt ontoereikend. Bovendien zijn de contacten niet valide gemeten en worden meetartefacten aangezien voor relevante begripsonderscheidingen. De uitkomsten van het onderzoek hebben dan ook geen enkele inhoudelijke betekenis. Daarmee dient deze studie als mislukt te worden beschouwd. Dat is jammer, want onze empirische kennis op dit gebied is, zoals Lelieveldt terecht opmerkt, nog altijd veel te gering.

■